

**Opiskeluhoolto oppimisen ja
perheen tukena:
Jatkuuko lasten hyvinvoinnin
menestystarina?**

Oulu

22.2.2007

**Matti Rimpelä
Tutkimusprofessori**

Stakes

Virikkeeksi

- **Apulaisoikeuskanslerin tuore kannanotto kouluterveydenhuollosta**
- **Sosiaalinen perusoikeus:**
 - perheen ja muiden lasten kasvuun ja kehitykseen osallistuvien tukeminen
- **Koulut ovat "muita osallistuvia"**
- **Tasavertaisuus**
- **KTH:ssa tämä perusoikeus ei ole toteutunut - tarvitaanko tiukemmat säännökset?**

Esitykseni teemoja

- Vanhemmuus vaiko palvelut hukassa?
- Lapsiperheiden hyvinvointiarviointi
- Jatkuuko hyvinvoinnin menestystarina?
 - Yleinen kehitys ja polarisoituminen
 - Miksi kasvu häiriöpalveluihin?
- Sirpaleista kokonaisuuteen
- Lapsesta aikuiseksi - mihin rajat?
- Hyvinvointi ja sen oppiminen
- Opiskeluhuollosta ja sen kehittämisestä

Vanhemmuusko hukassa?

Vanhemmuus voi tänään keskimäärin paremmin kuin koskaan aikaisemmin!

- **..., mutta vaikeampaa, osa ei jaksa/ei osaa**
 1. Toimeentulo-orjat
 2. Huolten murtamat
 3. Ylihuolehtijat
 4. Laiminlyöjät
- **Olennaista tuki ja yhteistyö**
- **Vastuu- ja työnjako puhe pikemminkin lisäävät kuin vähentävät ongelmia!**

Työ lapsiperheiden kanssa yhä vaativampaa?

Hyvinvointityön historia on

- melko selkeiden haasteiden,
- yksilövastuun, ja
- pienten yhteisöjen historiaa

Uutena haasteena moninaisuus

- **complexity**

Moninaisuuteen vastattu

- laajentamalla toimenkuvia
- lisäämällä toimijoita
- työnjaolla

Perhe hukassa palveluilta

- **Perhepalvelujen "säätö-yhteiskunnan" rajat on sementoitu**
 - laeissa, ammattiliitoissa, VES:ssä, hallinnossa, toimintakäytännöissä, jne.
 - **terveydenhuolto** -> **aatelisto**
 - **sivistystoimi** -> **papisto**
 - **sosiaalitoimi** -> **talonpojat**
- **Ovatko palvelut hukanneet perheen?**

Mitä tarkoitan käytännössä?

- **Esimerkkinä lasten arvioinnit ja terveystarkastukset**
- **Lukuisia arviointeja ja tarkastuksia**
 - erikseen eri sektoreiden ja professioiden näkökulmista
- **Tietoa jää yksilötason asiakirjoihin**
 - ei koota perheen kokonaisuuteen
 - ei väestötason tilastointia
- **Voisimmeko siirtää huomion lapsiperheeseen?**
 - yksi ja yhteinen arviointikehikko?

Lapsiperheiden määräaikaiset hyvinvointiarvioinnit

Määritellään

- yhteiset lähtökohdat ja käytännöt kaikille hallintokunnille ja professioille
- teema-alueet, ja niiden ydinulottuvuudet
- yhteiset menetelmät
- tallentaminen ja tulostaminen

Hyvinvointiarviointiin sisältyy

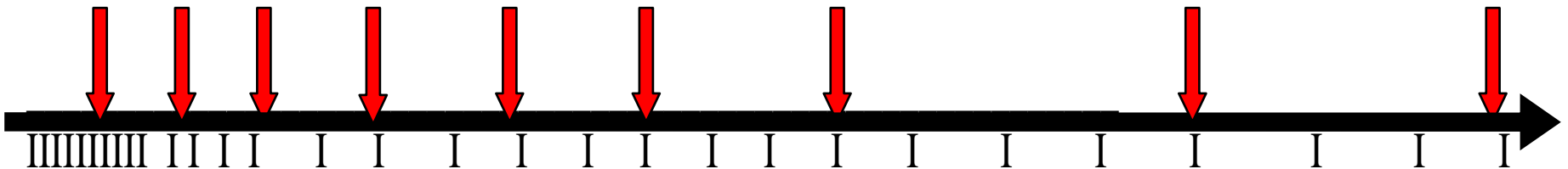
- **Aikaisempi hyvinvointitieto**
 - asiakirjat
 - kaikki perheen tukijat
- **Perhe ja ammattihenkilö(t) tapaavat**
 - seulonnat
 - tutkimukset
 - keskustelu
- **Yhteinen "sopimus"**
 - tuen tarpeesta
 - tuen järjestämisestä
- **Vertailukelpoisuus**
 - yhteiset käytännöt menetelmät
 - ydintietojen kirjaaminen, tilastojen tulostaminen

Ehdotus arviointien ajankohdiksi

- ennakoidaan tuen tarvetta, mahdollisimman harvoin: kriittiset vaiheet

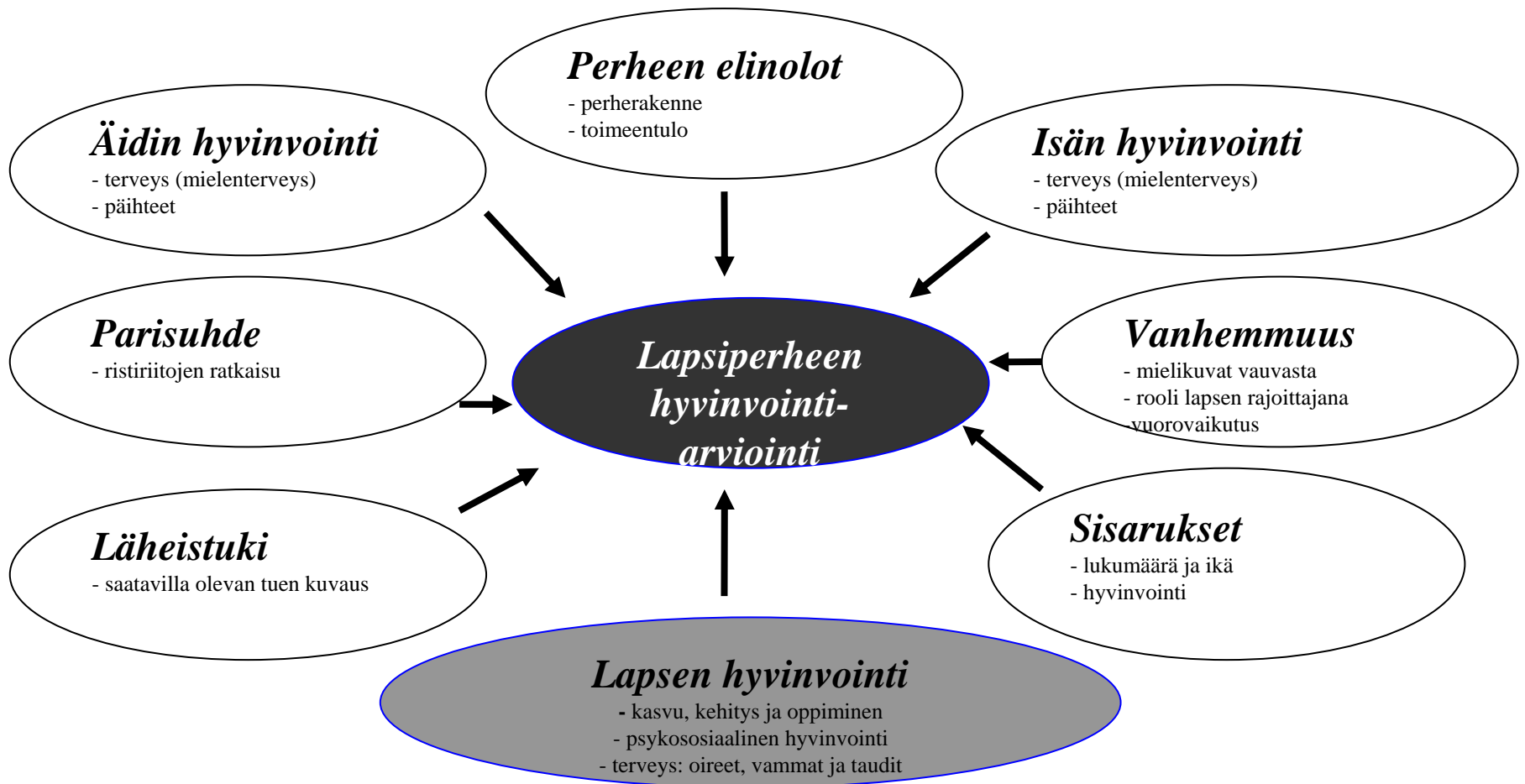
Ehdotus hyvinvointiarviointien ajankohdiksi

30 rv. 4 kk 1,5 v. 3 v. 5 v. 7v. 10 v. 14 v. 17 v.

Nykyiset terveystarkastukset

Teema-alueet ja ydinulottuvuudet

1900-luku:

Lasten hyvinvoinnin menestystarina

- **1930-luvulla vielä "kehitysmaa"**
- **1985 -> syntyessään lapset voineet hyvin!**
 - yli miljoona maailman terveimpiin lukeutuvaa lasta

**Tuleeko näistä sukupolvista myös
maailman terveimpiä aikuisia?**

Miten lasten ja nuorten hyvinvointi on kehittännyt 1990-luvulta alkaen?

- **Kuolleisuus**
 - edelleen vähentynyt
- **Sairastavuus**
 - lihavuus ja diabetes yleistyvät
- **Yleisestä hyvinvointi**
 - mielenterveydestä niukasti tietoa
 - alle 8 vuotiaista ei lainkaan trenditietoa
 - nuorten kyselytutkimukset
- **Tiedot vanhempien hyvinvointitrendeistä puuttuvat kokonaan**

8-vuotiaiden mielenterveys

Sourander et al./Varsinais-Suomi

Seurantatutkimus

1989 -> 1999

Mielenterveyden häiriöt ennallaan

Hoidossa olevien osuus

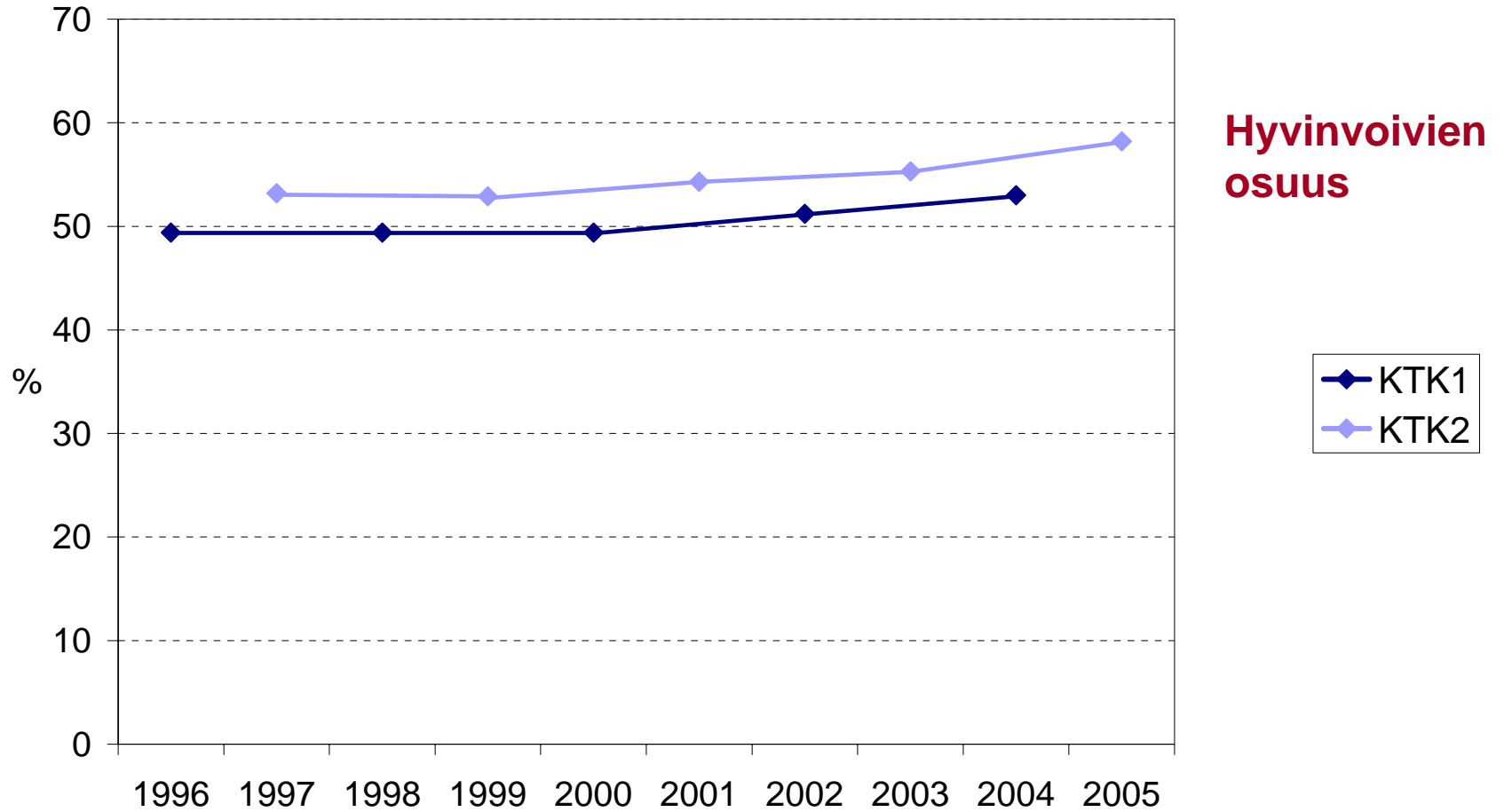
lisääntynyt 3-4 kertaiseksi

Kouluterveyskysely 1996-2005

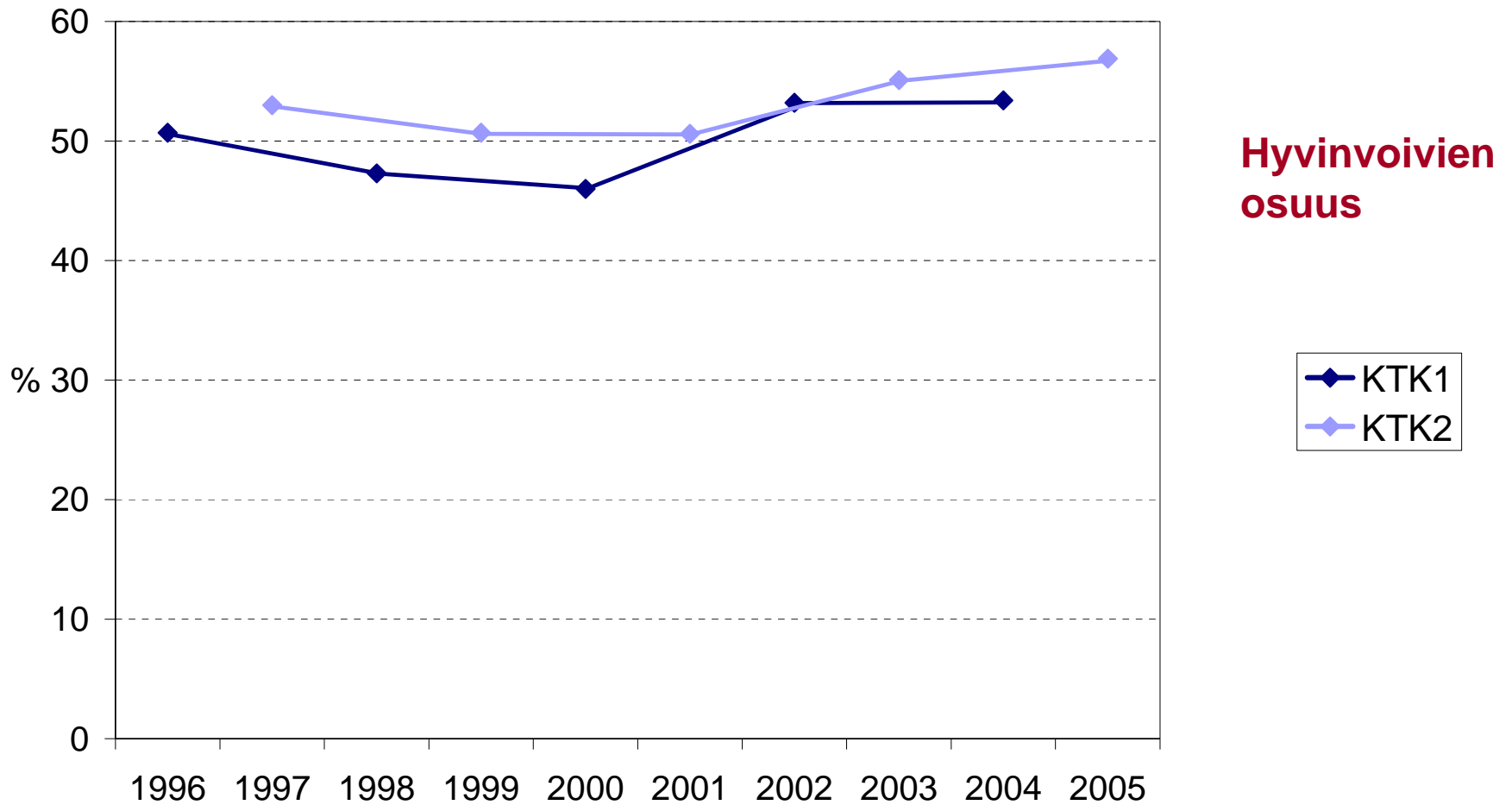
Neljä hyvinvointimittaria

- **myönteisiä ulottuvuuksia**
- **Perheolot**
 - ydinperhe, ei työttömyyttä, ei tupakointia, yhteinen ateria iltaisin
- **Kouluolot**
- **Tottumukset**
- **Terveys**

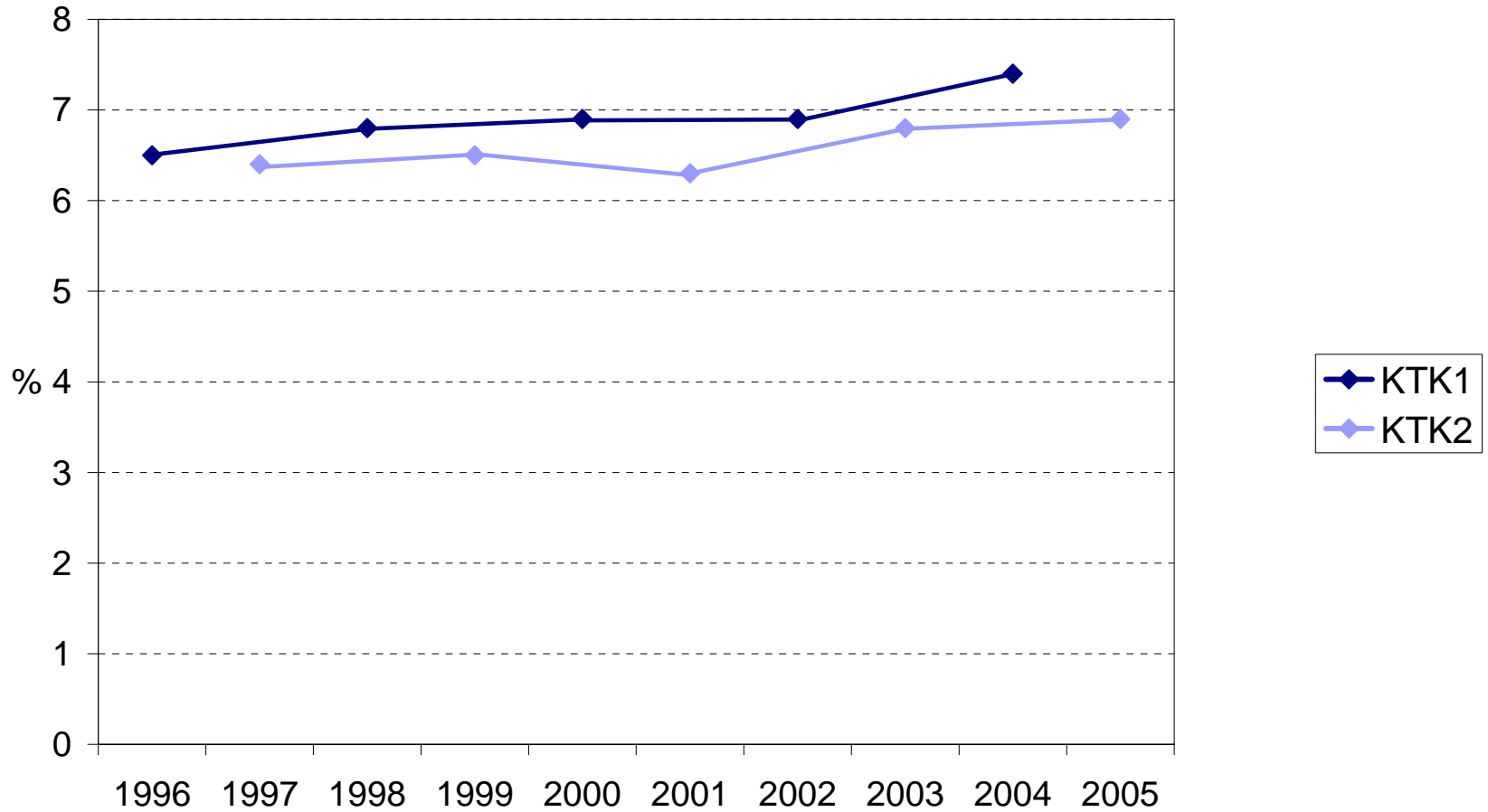
Elinolot: perhetausta (3-4)

Koulutyö (3-4)

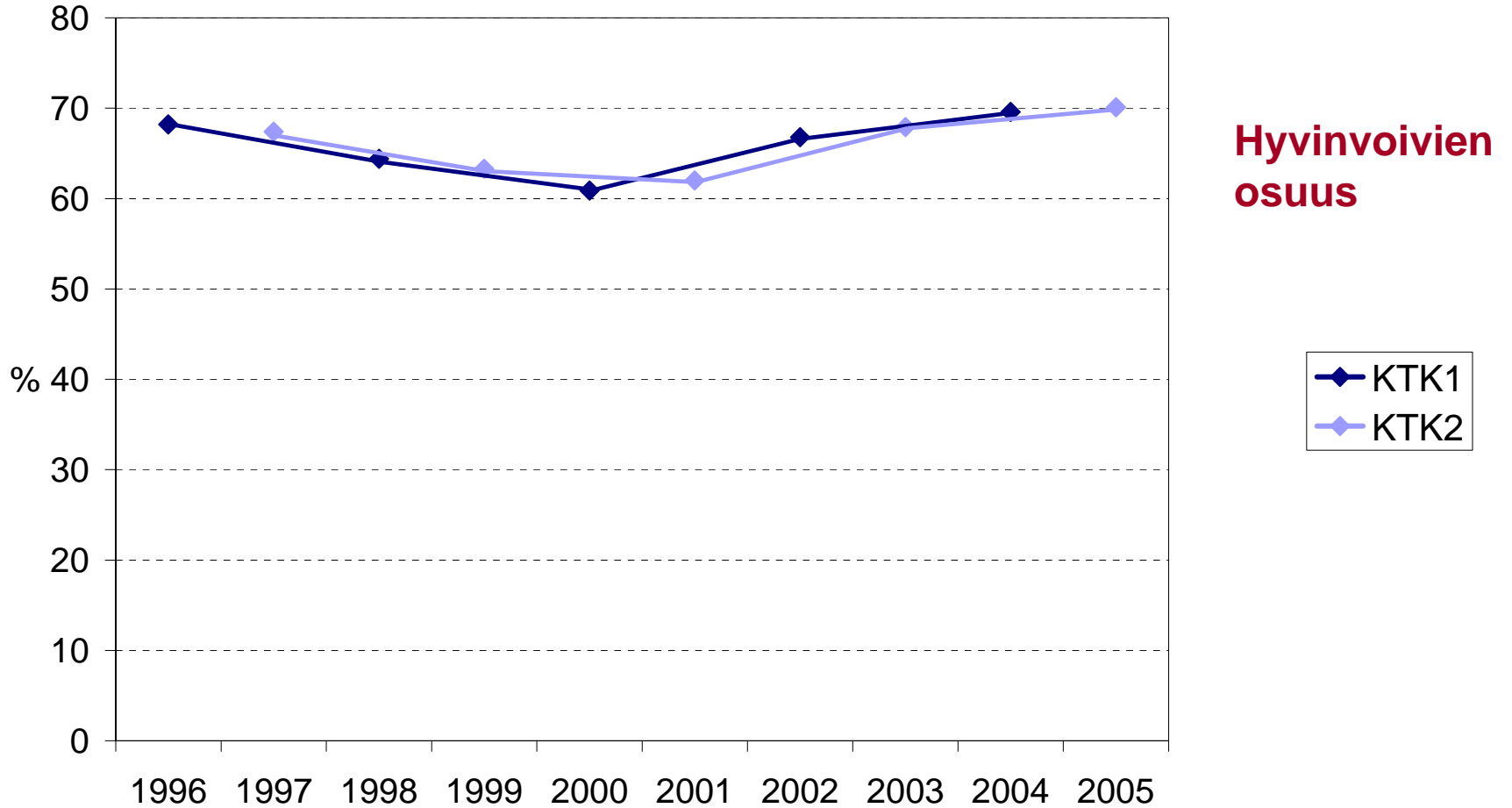
Kiusattuna viikoittain tai useammin

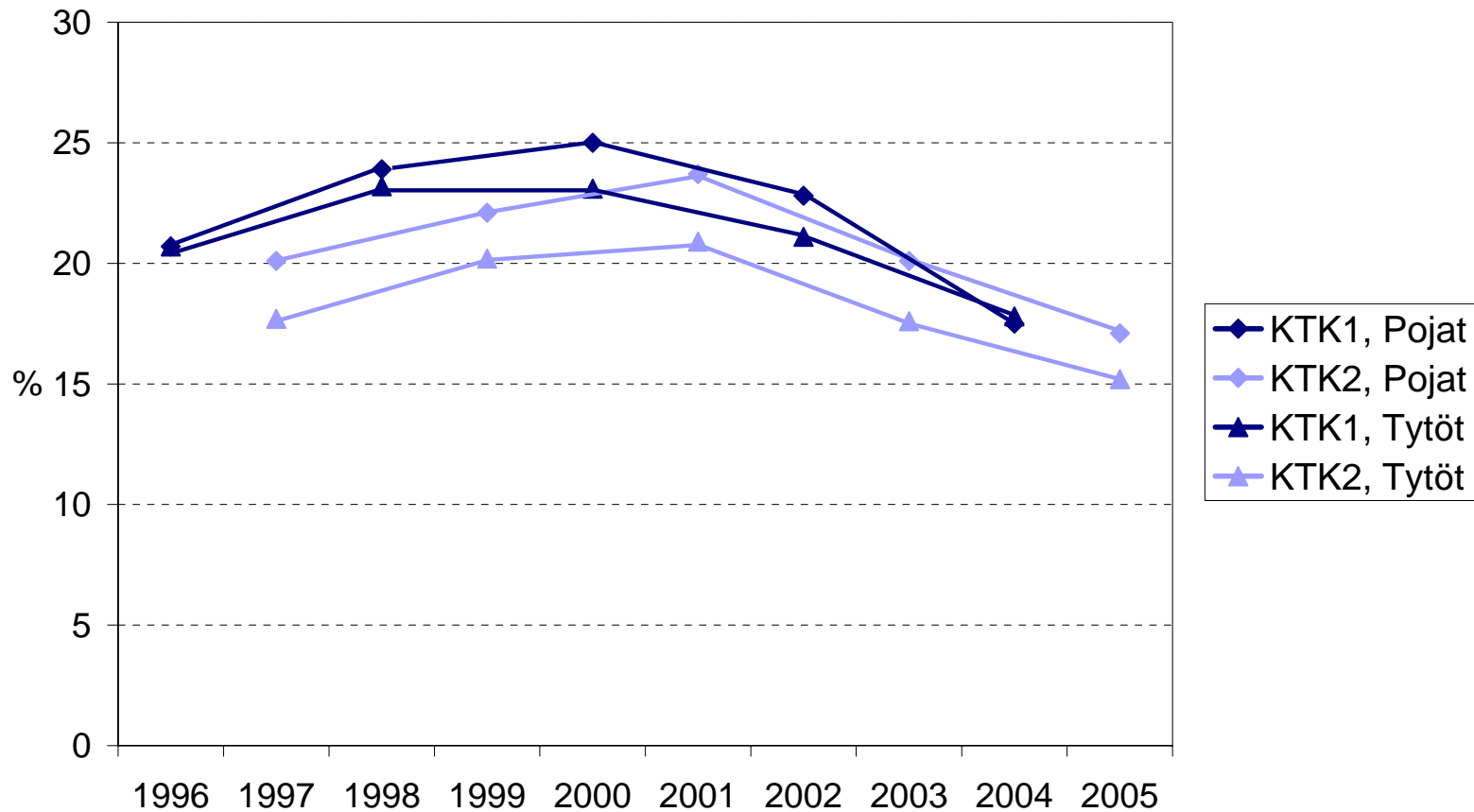
Stakes/Kouluterveyskysely

Peruskoulun 8. ja 9. luokka

Tottumukset (3-4)

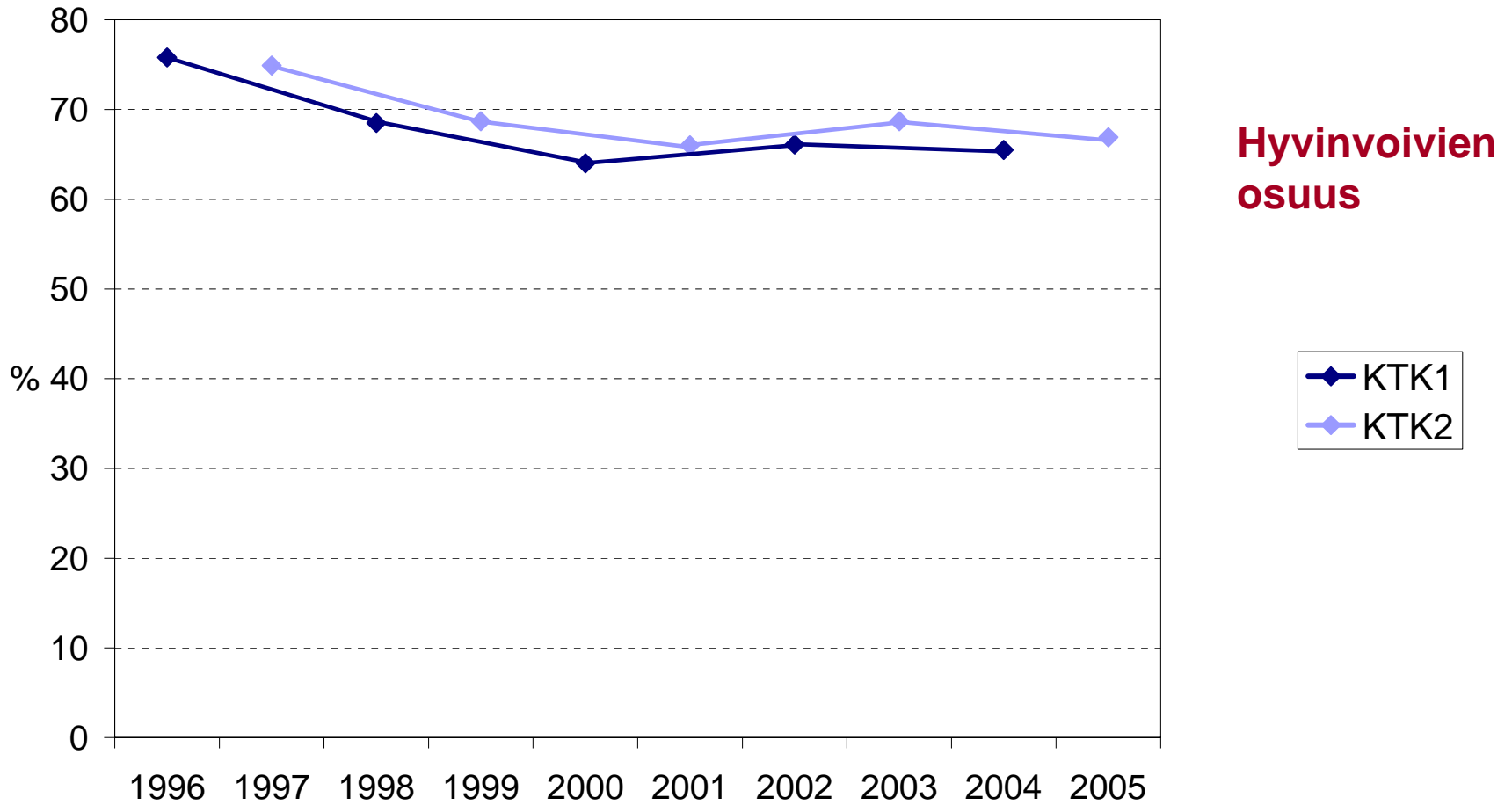
Päivittäin tupakointi

Stakes/Kouluterveyskysely

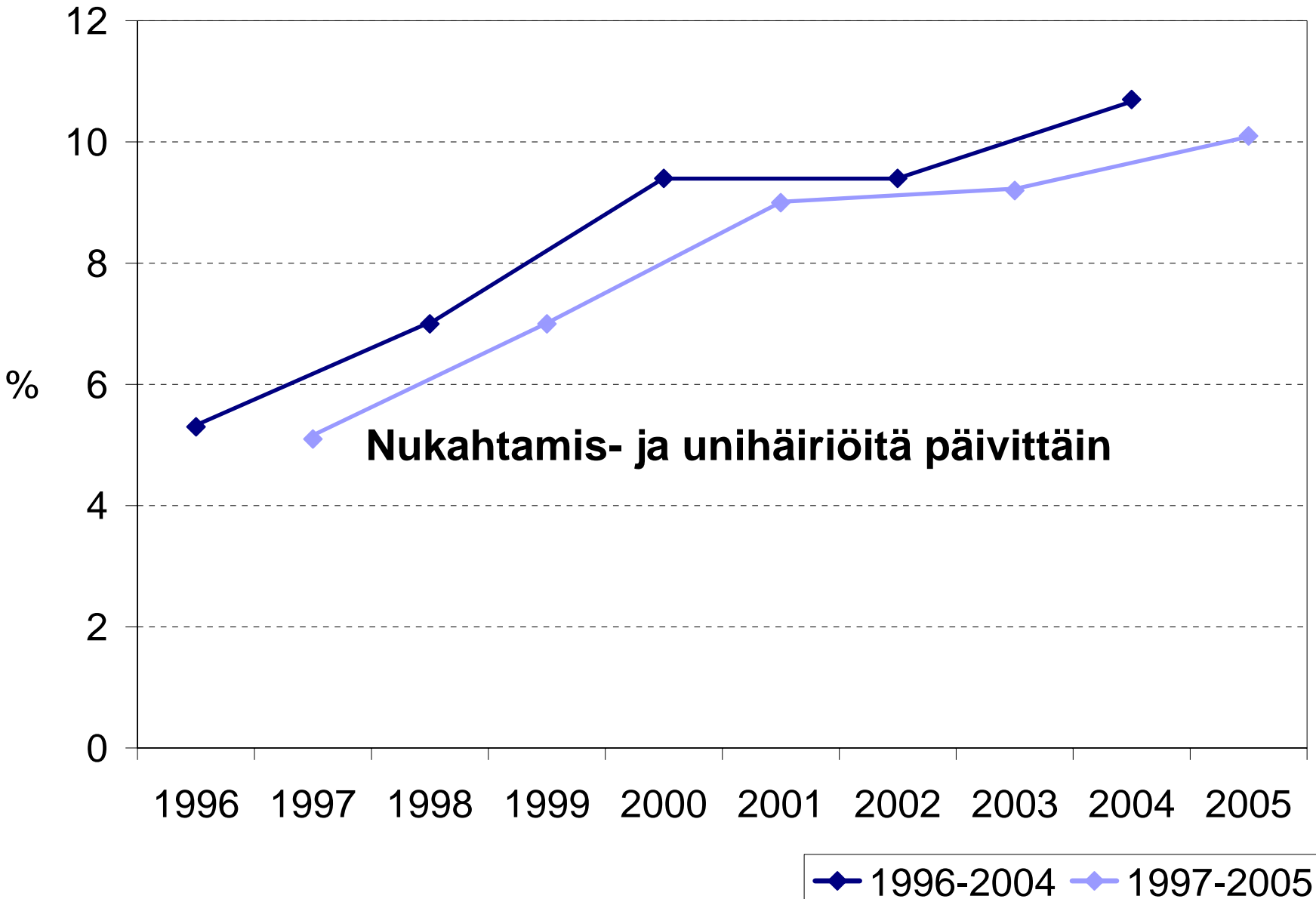
Peruskoulun 8. ja 9. luokka

Terveys: oireet (3-4)

Stakes/Kouluterveyskysely

Peruskoulun 8. ja 9. luokka

Entä polarisoituminen?

Vaikea masentuneisuus

perheolojen ja koulukokemusten mukaan

- **Kouluterveyskyselyn aineisto jaettu**
 - perheolojen mukaan viiteen ryhmään ja
 - koulukokemusten mukaan samoin viiteen ryhmään
- **Taulukoitu ristiin**
- **Vaikeaa masentuneisuutta ilmoittaneiden osuudet soluissa**
 - keskimäärin noin 3 %

Vaikea masentuneisuus		<i>Koulukokemukset</i>				
		<i>Huono 0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>Hyvä 4</i>
<i>Perhe- olot</i>	<i>Huono 0</i>	37 % (312)	12 % (943)	6 %	3 %	1 %
	<i>1</i>	22 % (696)	11 %	5 %	2 %	1 %
	<i>2</i>	19 %	8 %	3 %	1 %	1 %
	<i>3</i>	16 %	7 %	3 %	1 % (11576)	0,3 % (8518)
	<i>Hyvä 4</i>	9 %	5 %	2 %	1 % (6610)	0,2 % (5615)

Pahoinvoinnin kasautuminen

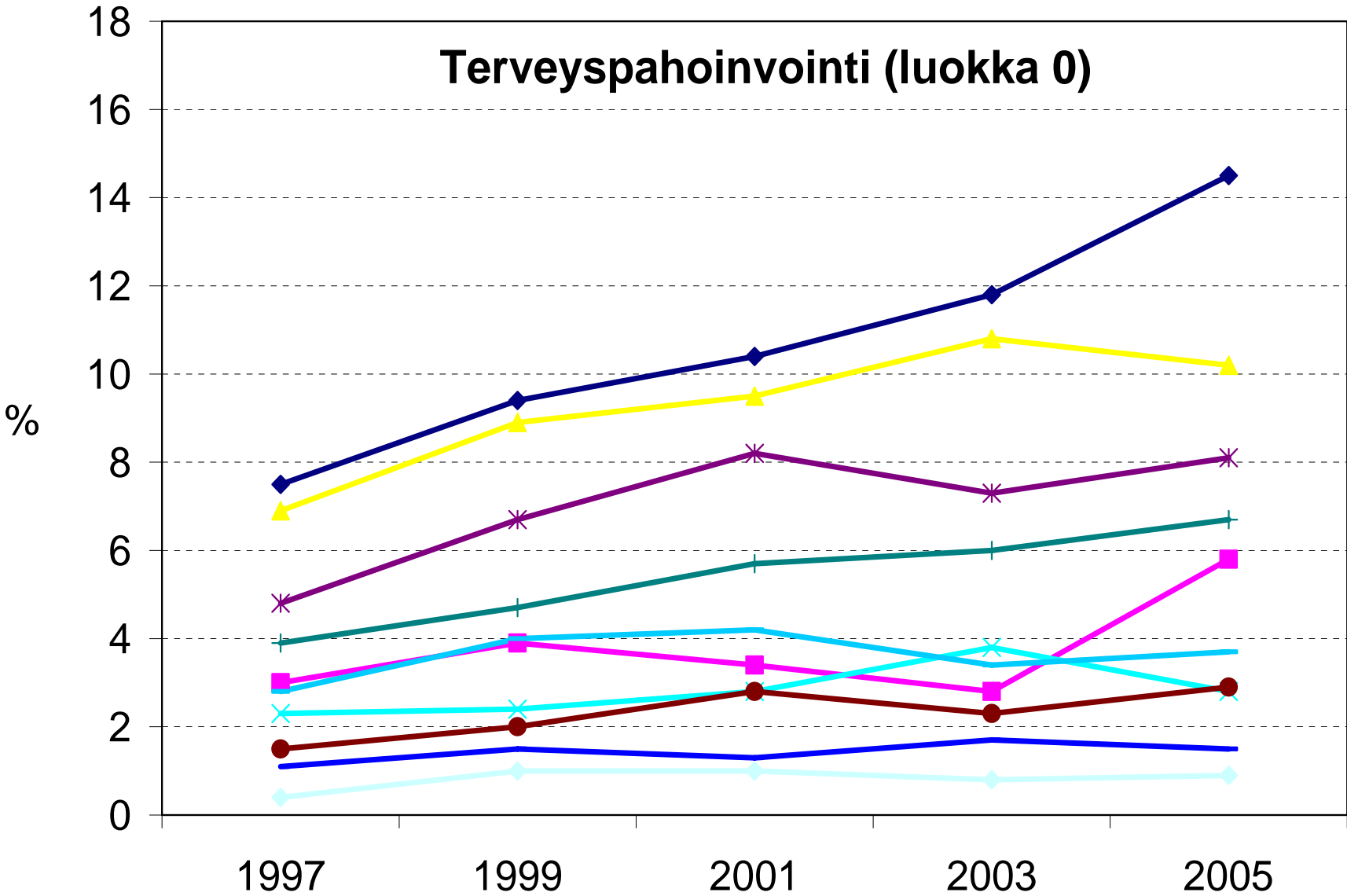
<i>Perhe/koulu: pahoin/hyvin- vointi</i>	<i>Ryhmän koko</i>	<i>osuus</i>	<i>Vaikeasti masentuneita</i>
--	2000	2%	380
++	32 000	35%	450

**Pieni vakavasti pahoinvoivien osuus
suuntaa häiriökuorman**

Mihin suuntaan olemme menossa?

- **Terveyskysymyksistä muodostettu pahoinvointimittari**
 - noin 4 % raportoi näitä terveyspulmia
- **Jaettu perheolojen koulukokemusten mukaan 8 osaryhmään**
- **Terveyspahoinvoinnin yleisyys näissä ositteissa 1997-2005**

Terveyspahoinvointi (luokka 0)

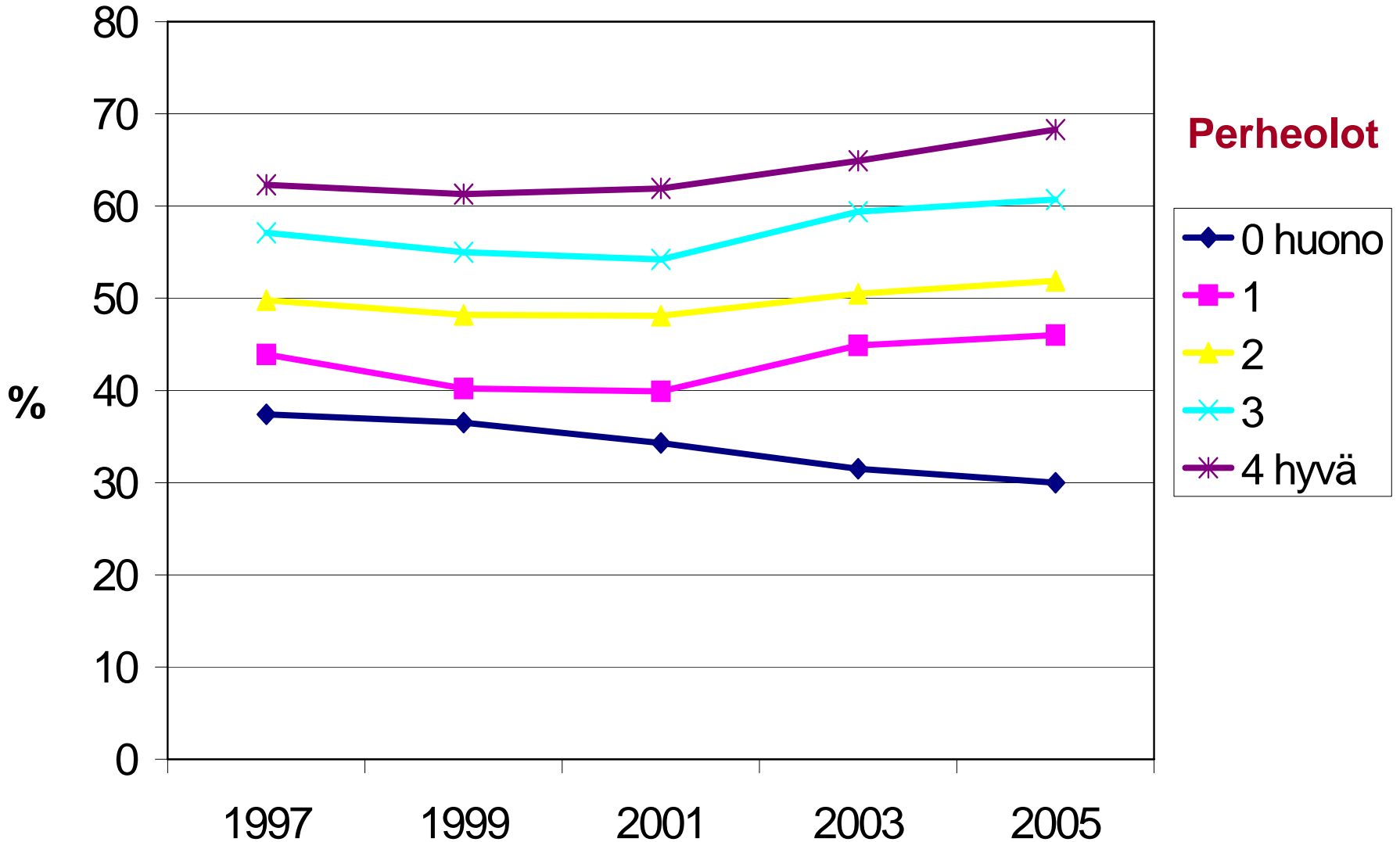
◆ 01
 ■ 02
 ▲ 11
 ✕ 12
 ✱ 21
 ● 22
 + 31
 — 32
 — 41
 ◆ 42

Kouluhuvinvointi 1997 - 2005

Perheolojen mukaan viiteen ryhmään

- hyvät vs. huonot

Kouluhuvinvointi (3-4 = hyvä)

Päätelmiä

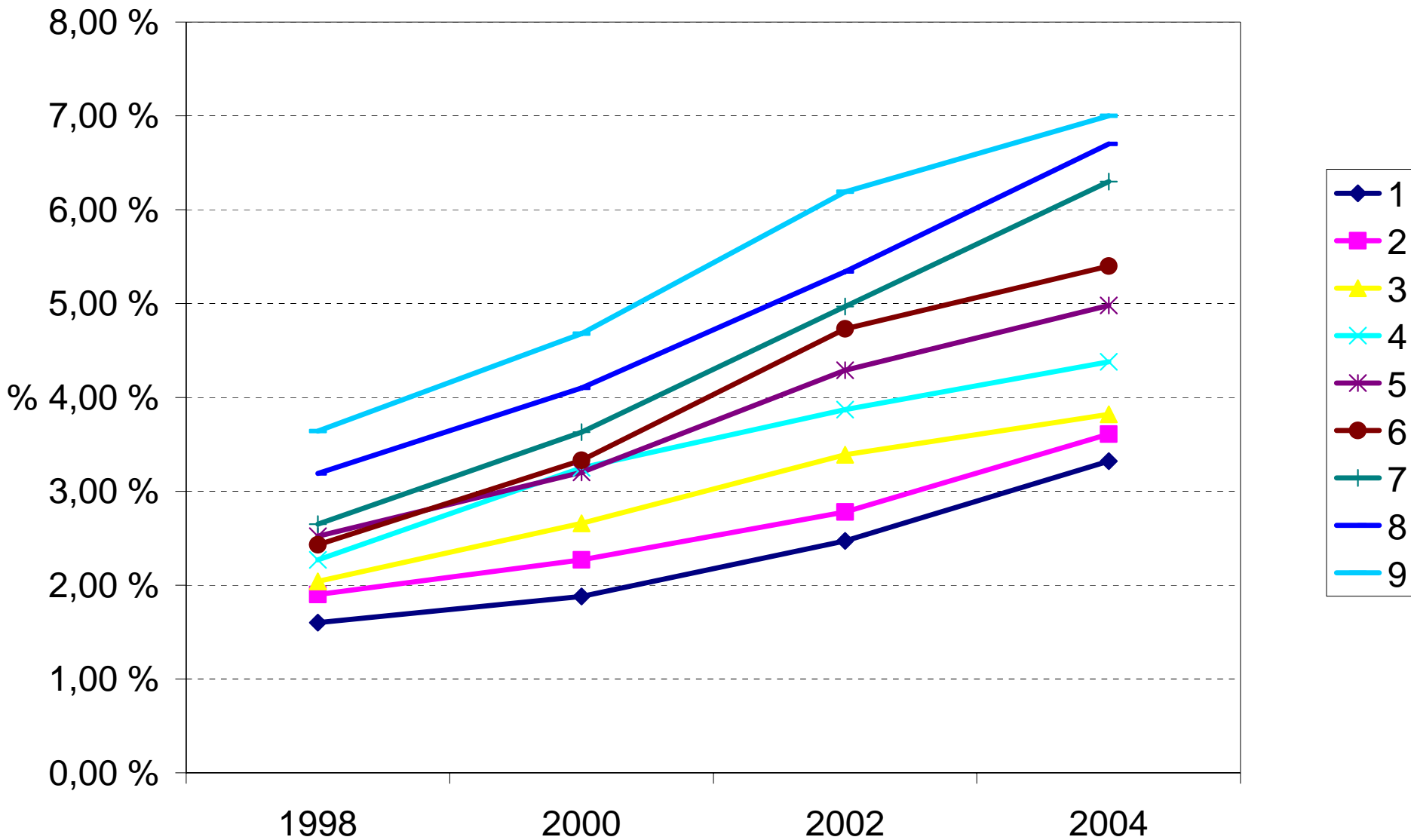
- **Lasten enemmistön hyvinvointi lisääntyy**
 - mutta hyvinvointierot kasvavat
- **Noin 5-8 prosentin kasvava pahoinvointi kuormittaa häiriöpalveluja**
- **Perheolot ja oppimisympäristöt yhdessä vahvoja hyvinvoinnin määreitä**
- **Kun perhe voi huonosti, koulu tukee aikaisempaa vähemmän**
- **Suurimpia yksittäiset haasteita:**
 - mielenterveys
 - läheisväkivalta ("kiusaaminen")
 - uni ja rentoutuminen
 - lihavuus (metabolinen oireyhtymä)

Mitä kertovat häiriöpalvelujen tilastot

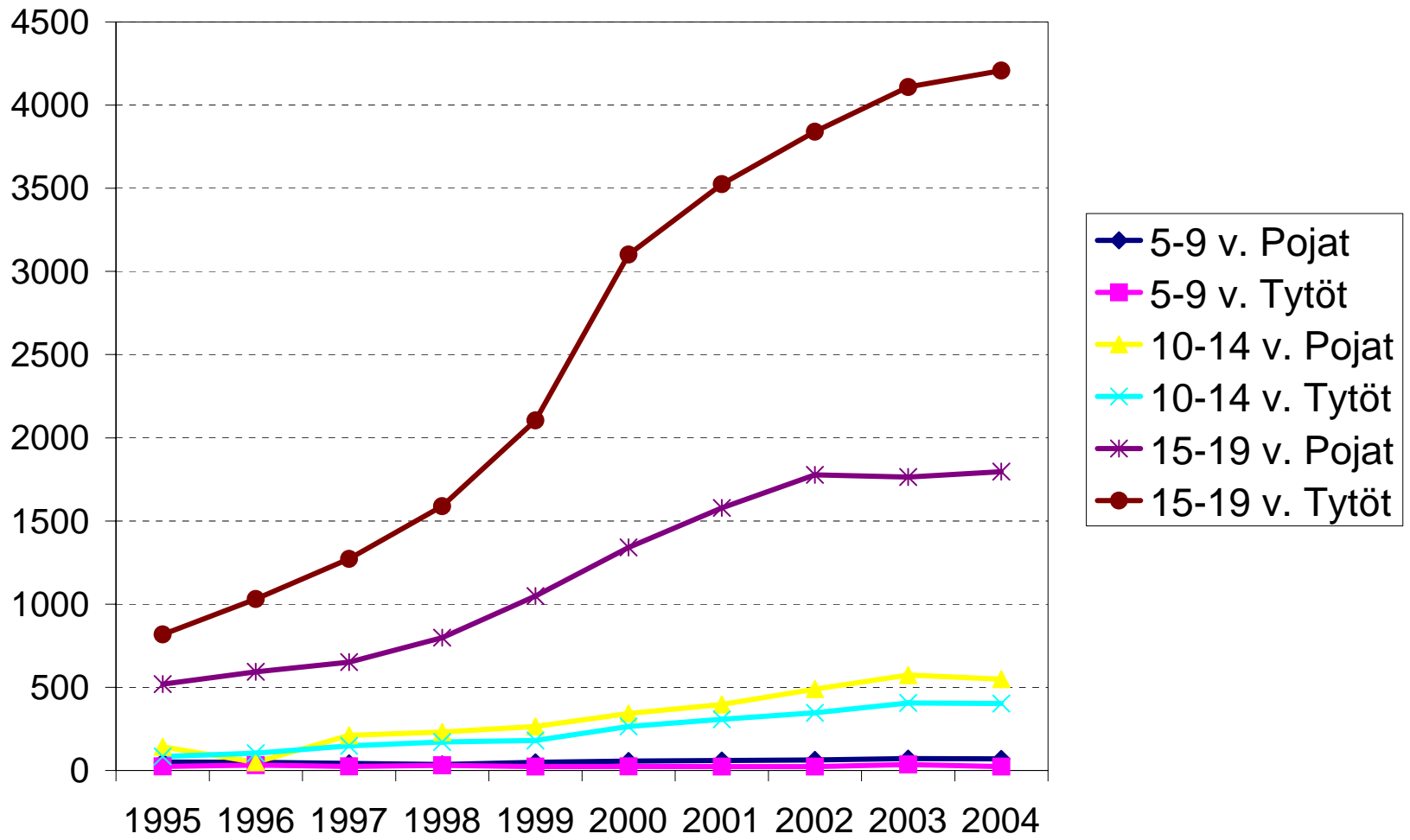
Esimerkkeinä

- erityisopetus
- lasten- ja nuorisopsykiatria
- lastensuojelu

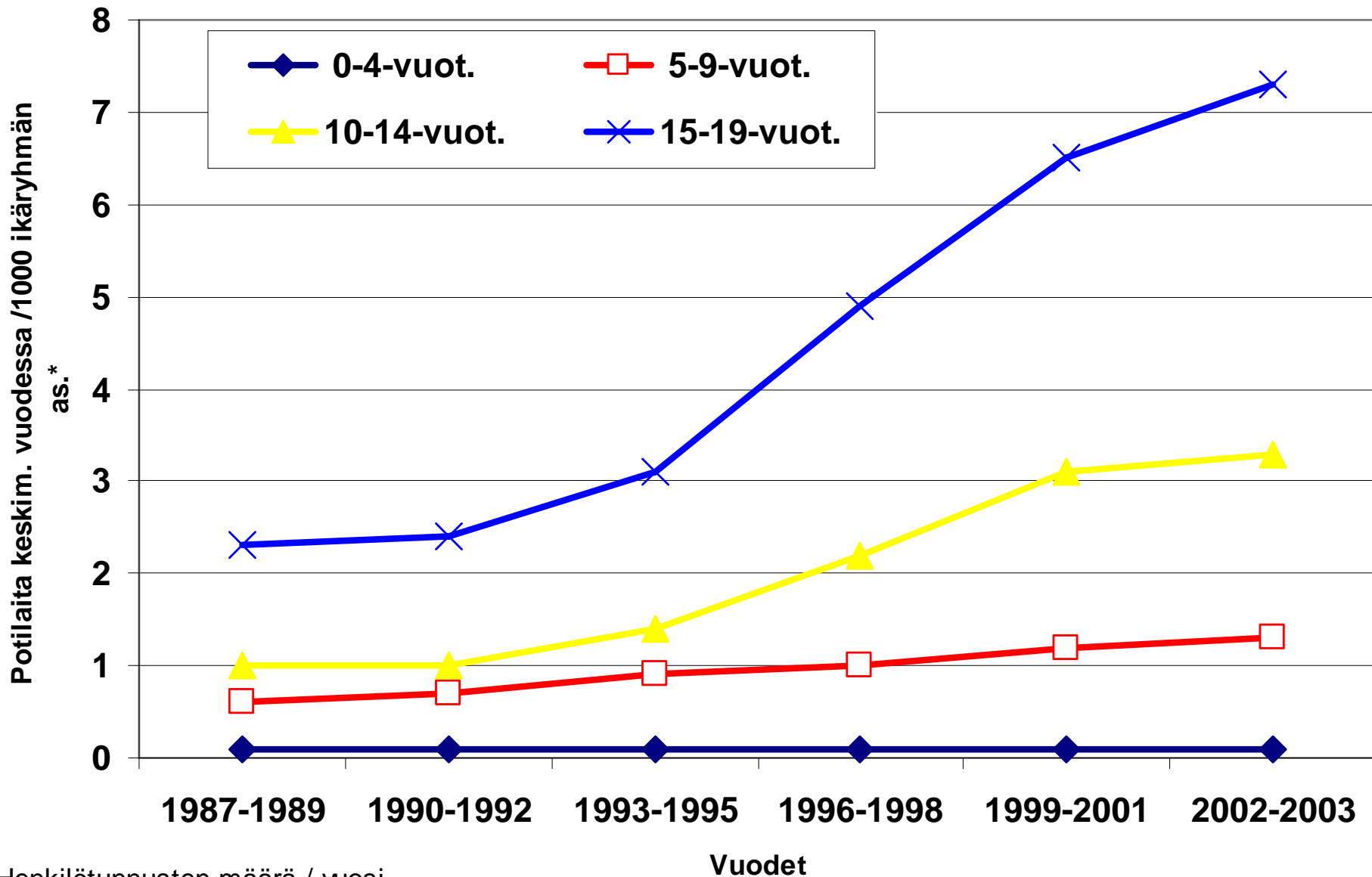
Erityisopetuksessa olleiden osuudet luokka-asteittain

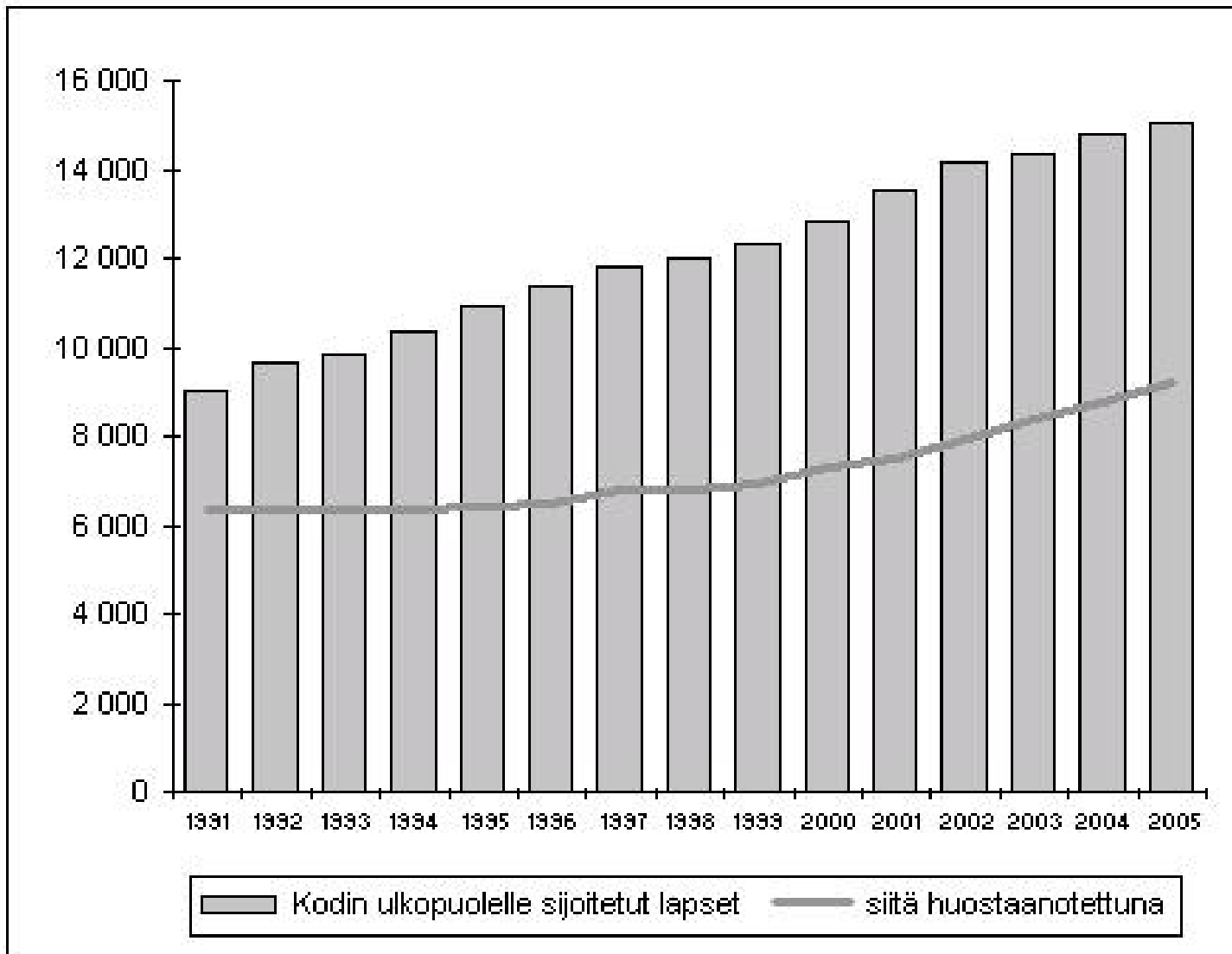
Mielenterveyden hoitoon lääkkeitä korvausta saaneet: Depressiolääkkeet (N06C)

Potilaat vuoden aikana vuosina 1987 - 2003 ikäryhmittäin tuhatta asukasta kohden: PSYKIATRIA

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991 - 2005

Lastensuojelun suuret kustannukset

2000-2005 (milj. €)

(perheen vuosikulut yli 25 000 €)

4300 -> 5400 lasta

2000 .. 2002 .. 2004 2005

162 .. 221 .. 298 405

+59

+77

+107

Kasvua kuudessa vuodessa 243 milj. €

Hyvä opiskeluhuolto (6-18 v):

– arvioidut kulut koko maassa **150 - 180 milj. €**

Entä ehkäisevien palvelujen kuormitua/voimavarat?

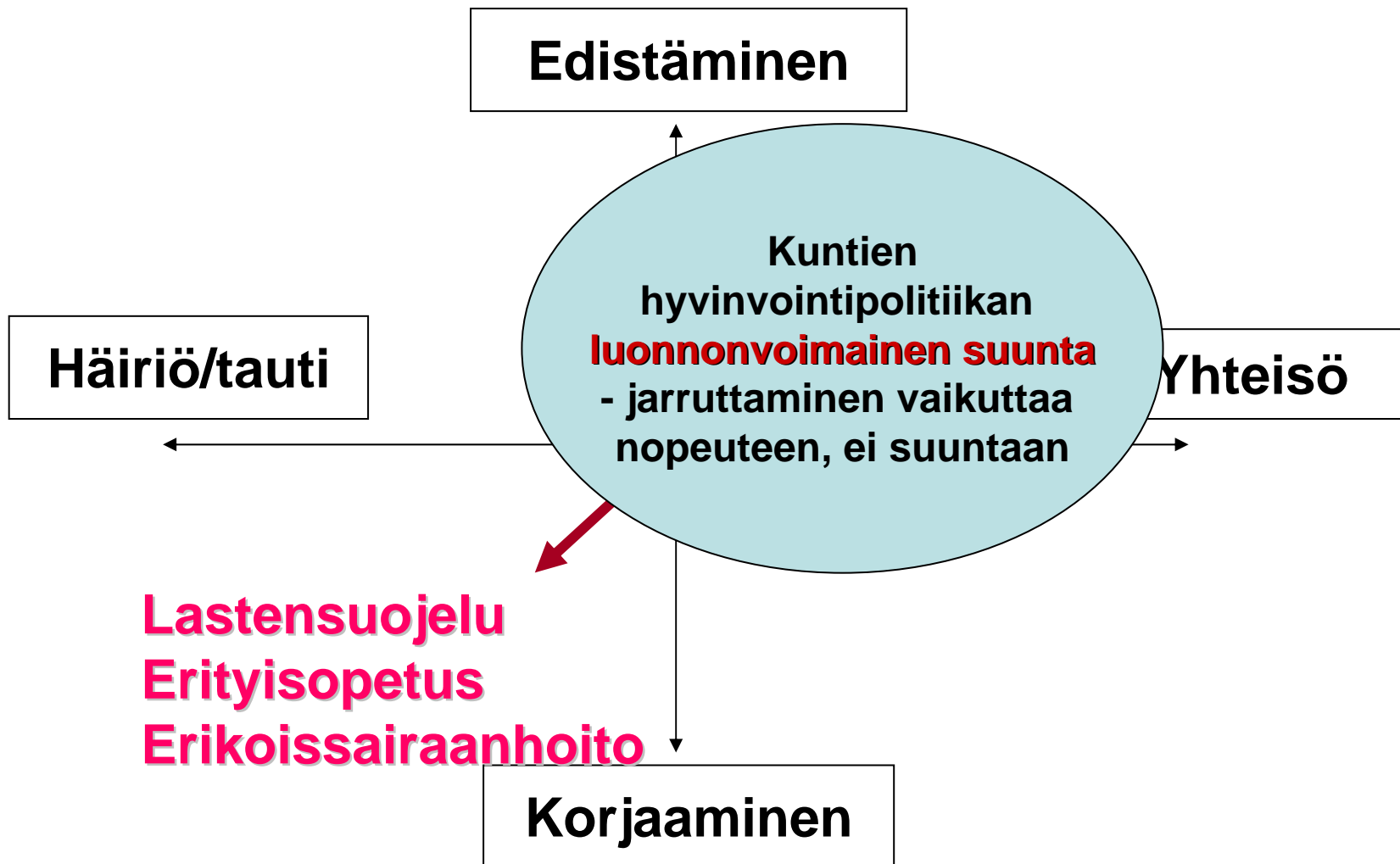
- Alkoivat rapautua jo 1980-luvulla
 - lama vauhditti
 - erikoistunut johto kadonnut
- Ei ole luotettavaa tietoa kehityksestä
- Kouluterveydenhuollon resurssit 2000 -luvulla ennallaan?
 - lääkäreiden työpanos vähentynyt
 - ei ole koskaan ollut näin pieni
- Joissakin kunnissa lisätty: kuraattori/psykologi

Lapsipalvelumenot kasvaneet, kasvu häiriöpalveluihin!

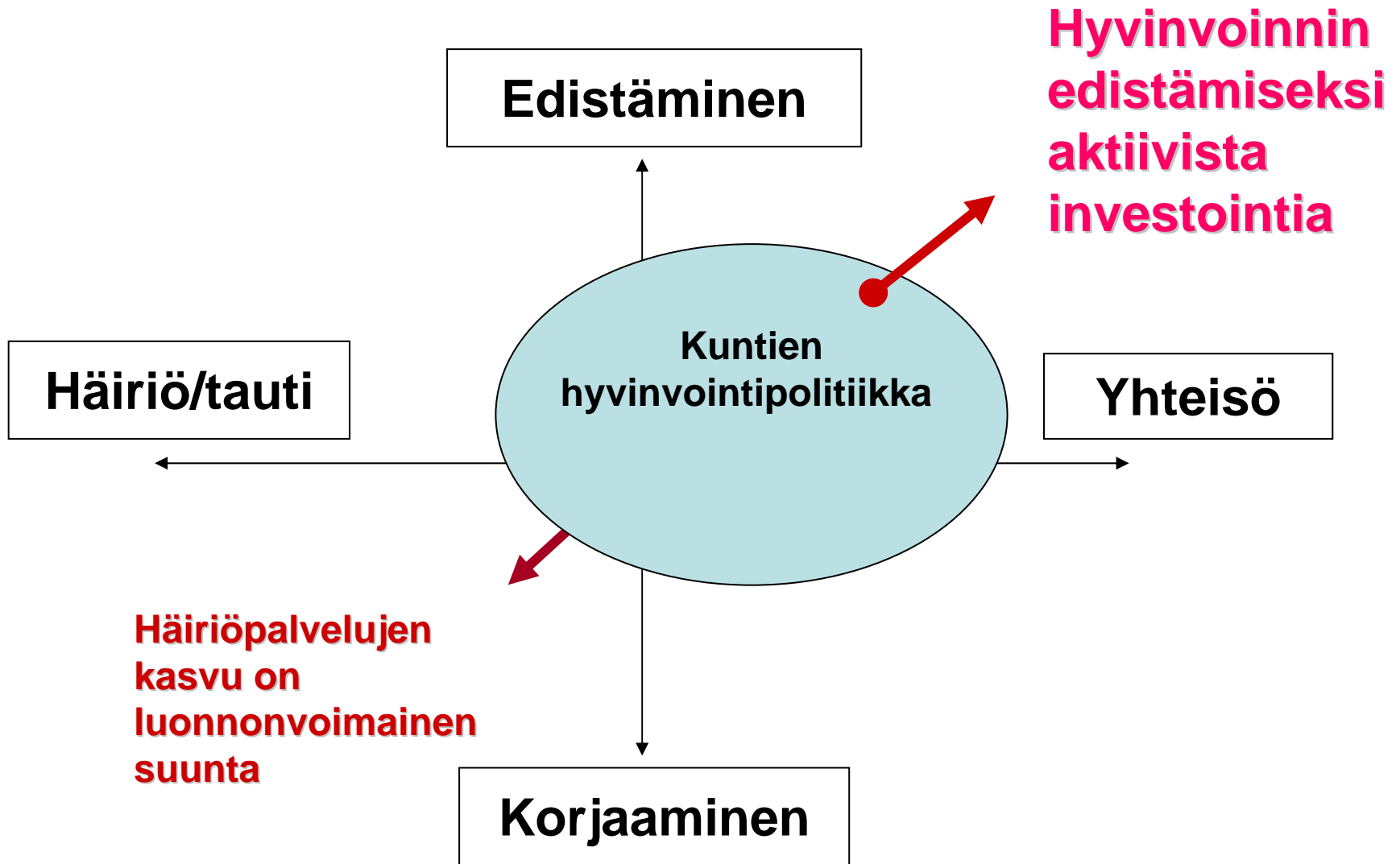
Selityksiä

- **Ongelmat tunnistetaan aikaisemmin,**
 - osataan hoitaa
- **Häiriödiagnoosista etua**
 - perheet hakevat häiriötulkintoja
 - kouluavustajat
 - tuki järjestyy helpommin
- **Perustaso rapautunut**
 - "poislähtämisen kulttuuri"
- **Yhteiskunnallinen paine kohdistuu häiriöiden tunnistamiseen ja hoitoon**

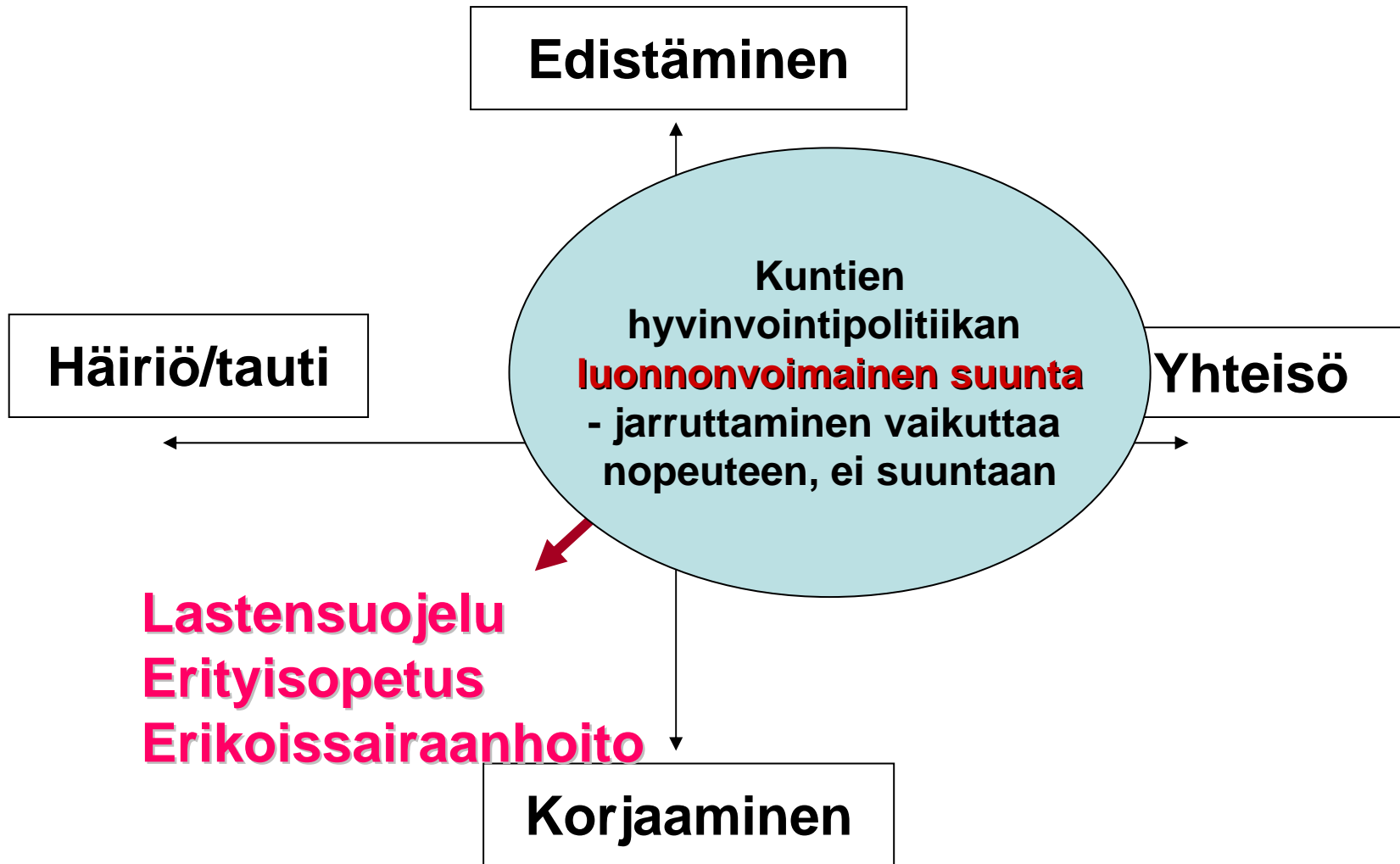
Hyvinvointipolitiikan kenttä

Hyvinvointipolitiikan kenttä

Hyvinvointipolitiikan kenttä

Onko satojen miljoonien eurojen lisääminen häiriöpalveluihin tuottanut hyvinvointihyötyä?

- **Koko maassa?**
- **Oulussa?**

Mitä pitäisi tehdä?

Sirpaleista kokonaisuuteen!

- **Resurssien lisäys vanhaan järjestelmään lisää moninaisuutta**
 - johtaa kohti kaaosta
- **Tarvitsemme lapsiperheiden ja lasten ja nuorten tuen uudistamista kokonaisuutena 2000-luvun haasteiden mukaan ja niihin vastaavaksi**
- **Selvennettävä kokonaisuutta hahmottavia ydinteemoja**

Innovaation ydinteemat

Tarvitsemme yhteistä ymmärrystä perusasioista

- *Hyvinvointi ja hyvinvointioppiminen*
- **Kehitysyhteisöt**
- **Lapsiperheiden, lasten ja nuorten hyvinvoinnin arviointi**
- **Koko lapsuuden (-> 18 v.) kattava yhtenäinen toimintakokonaisuus**

Lapsi, lapsuus, aikuistuminen

Lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat

- lapsuus muuttuu vähitellen aikuisuudeksi
 - ovat pitkään rinnan

Aikuistuminen muuttunut

- kasvu varhaistunut
- sosiaalisesti nopeammin, mieli hitaammin?

Lapsuutta on suojeltava

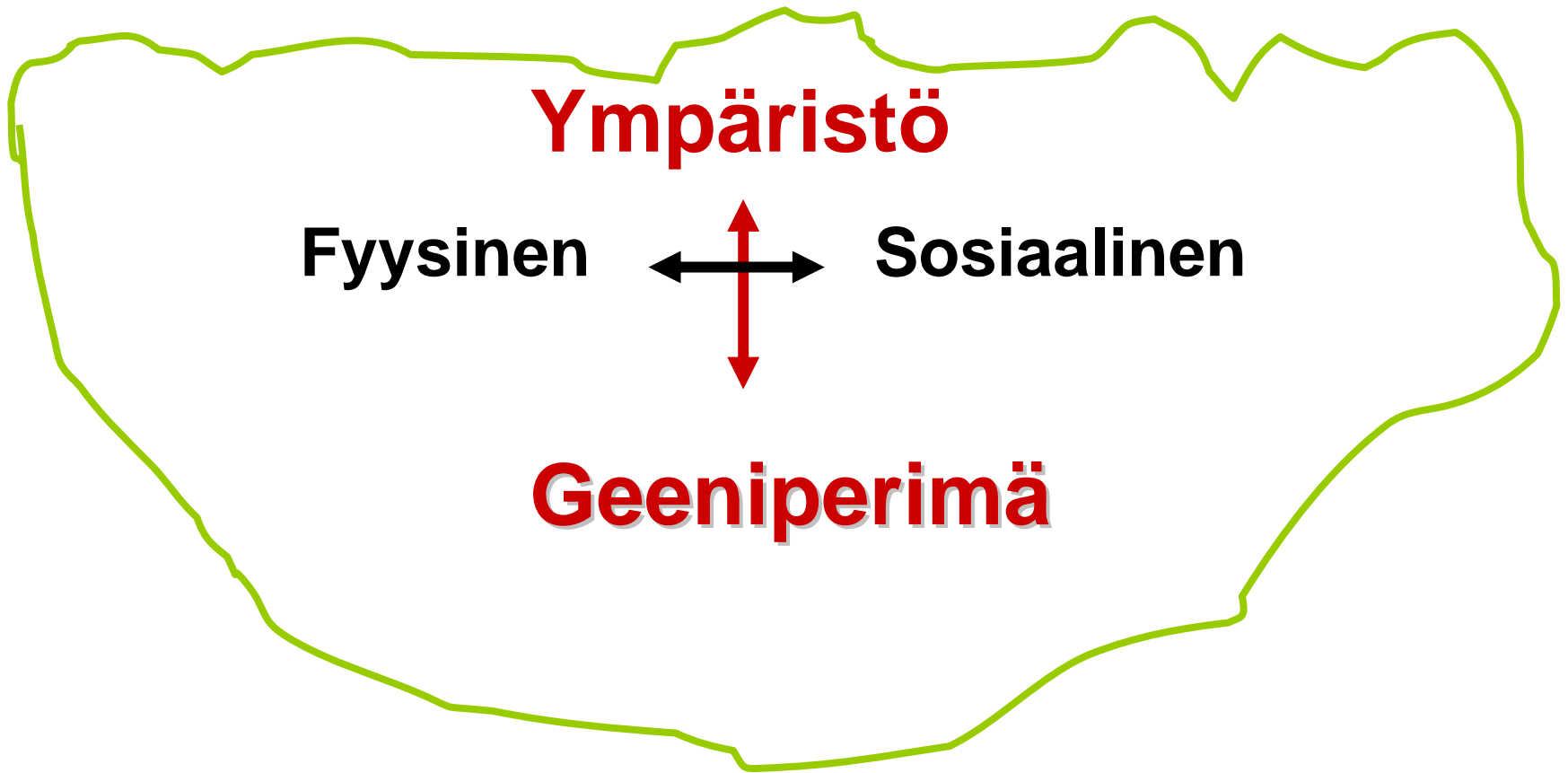
- Vaarana liian varhainen sosiaalinen aikuistaminen

Jatkuvuus turvaa hyvinvointia!

- **Paikan, ihmisten ja moraalien** jatkuvuus
- Useita rajapintoja, jotka vanhentuneita
- Oppimisvaikeudet: 3-4 -vuotiaana
- Työelämä ei vastaanota 16-17 -vuotiaita
- **Varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja toisen asteen tulisi muodostaa toiminnallinen kokonaisuus**
 - oppivelvollisuus esim. 5 -> 18
 - väistämättömät rajapinnat
 - 8-9 ja 14-15

Hyvinvointi rakentuu systemisesti

"Hyvinvointiekosysteemi"

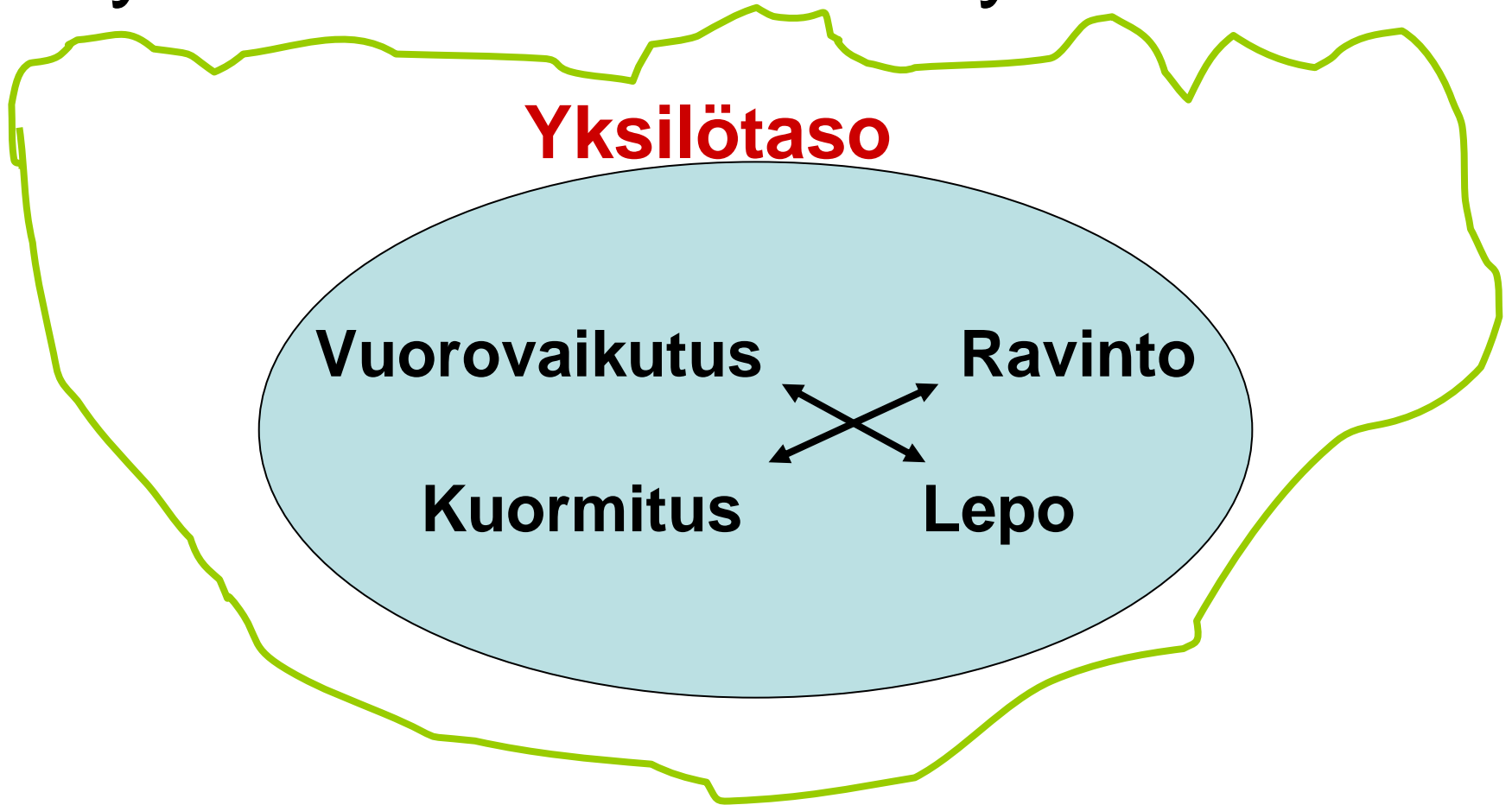
Hyvinvointi rakentuu systemisesti

"Hyvinvointiekosysteemi"

"Tuonpuoleinen"

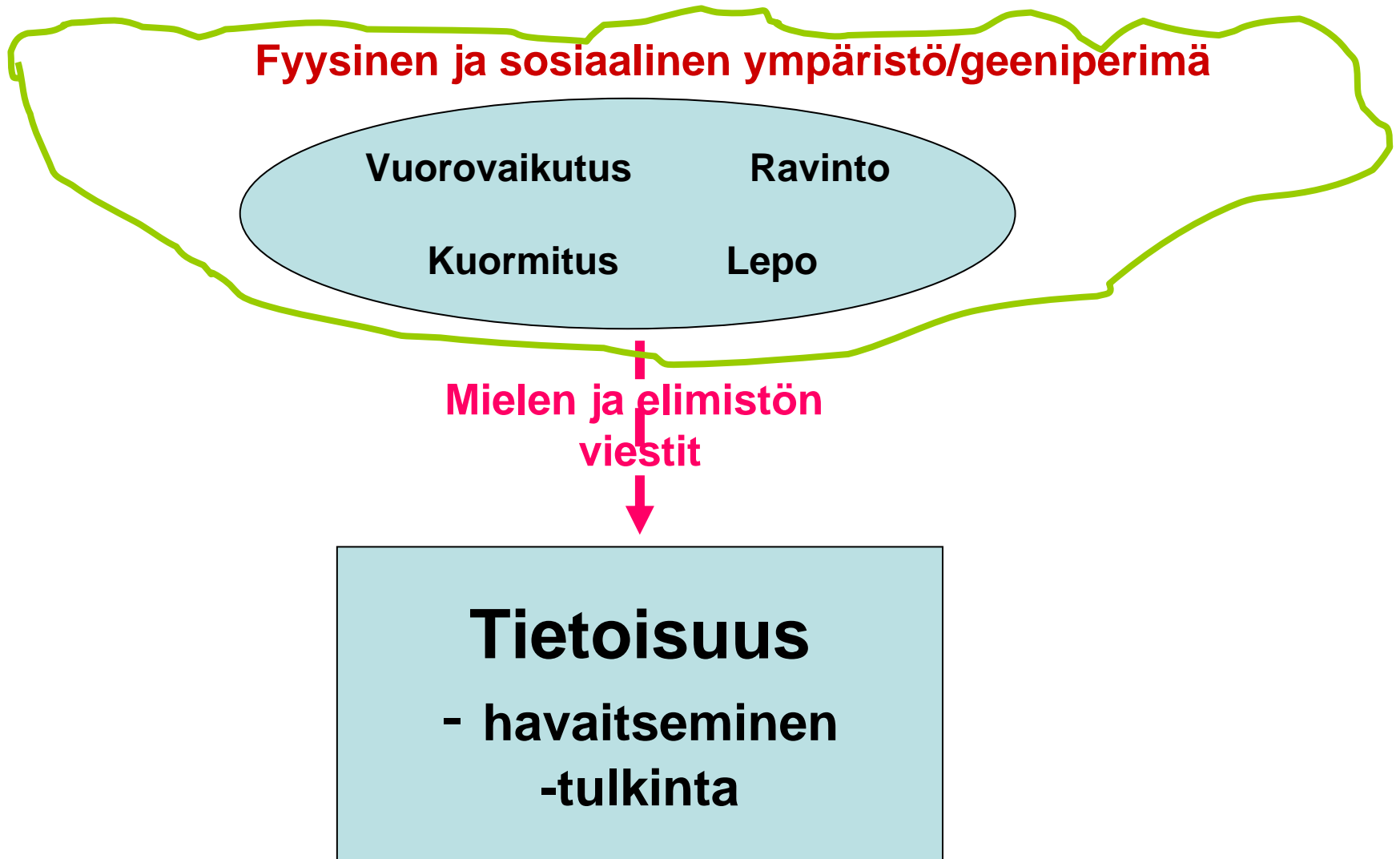
Hyvinvointi rakentuu "systemeissä"

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Fyysinen ja sosiaalinen ympäristö/ geeniperimä

Vuorovaikutus

Ravinto

Kuormitus

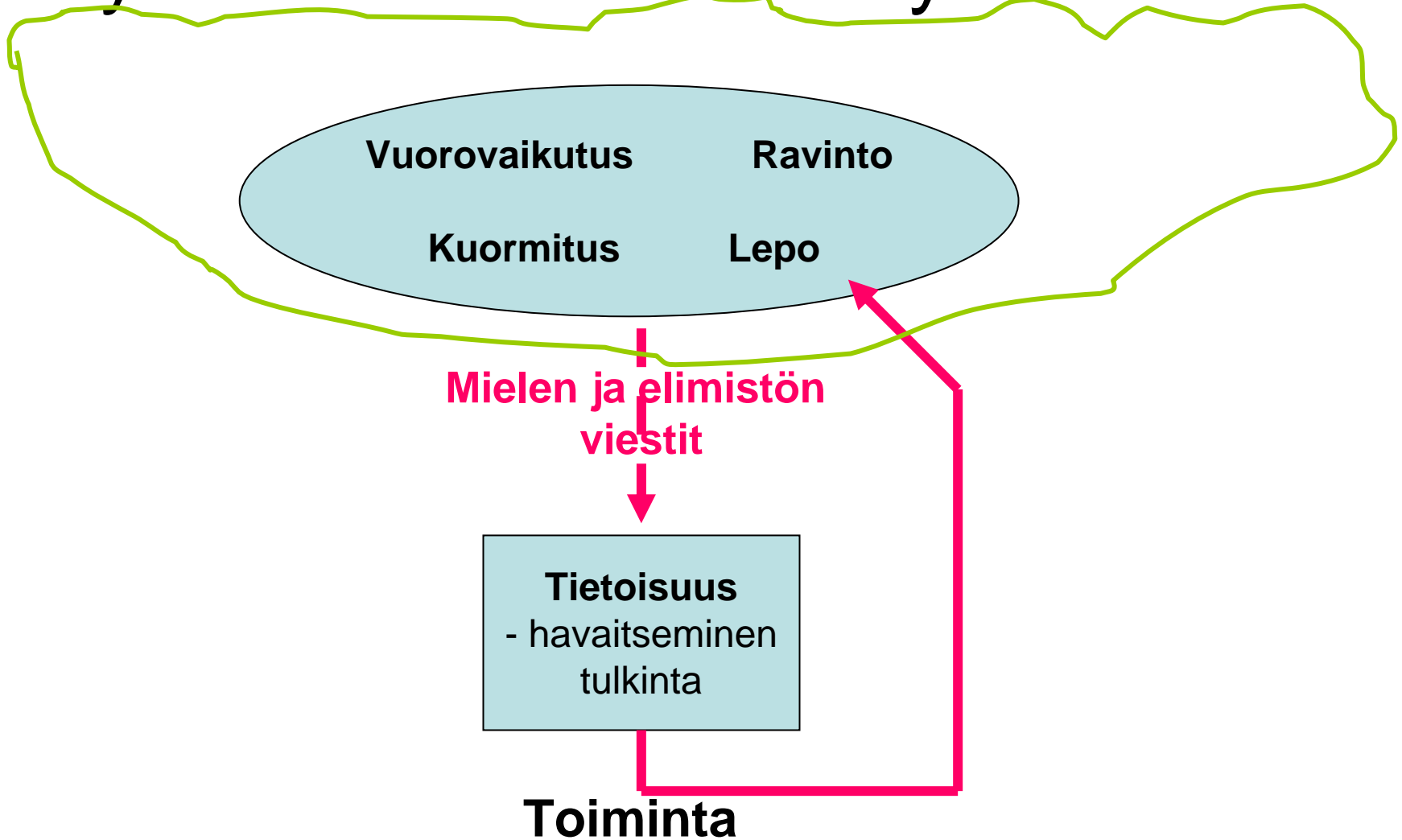
Lepo

**Mielen ja elimistön
viestit**

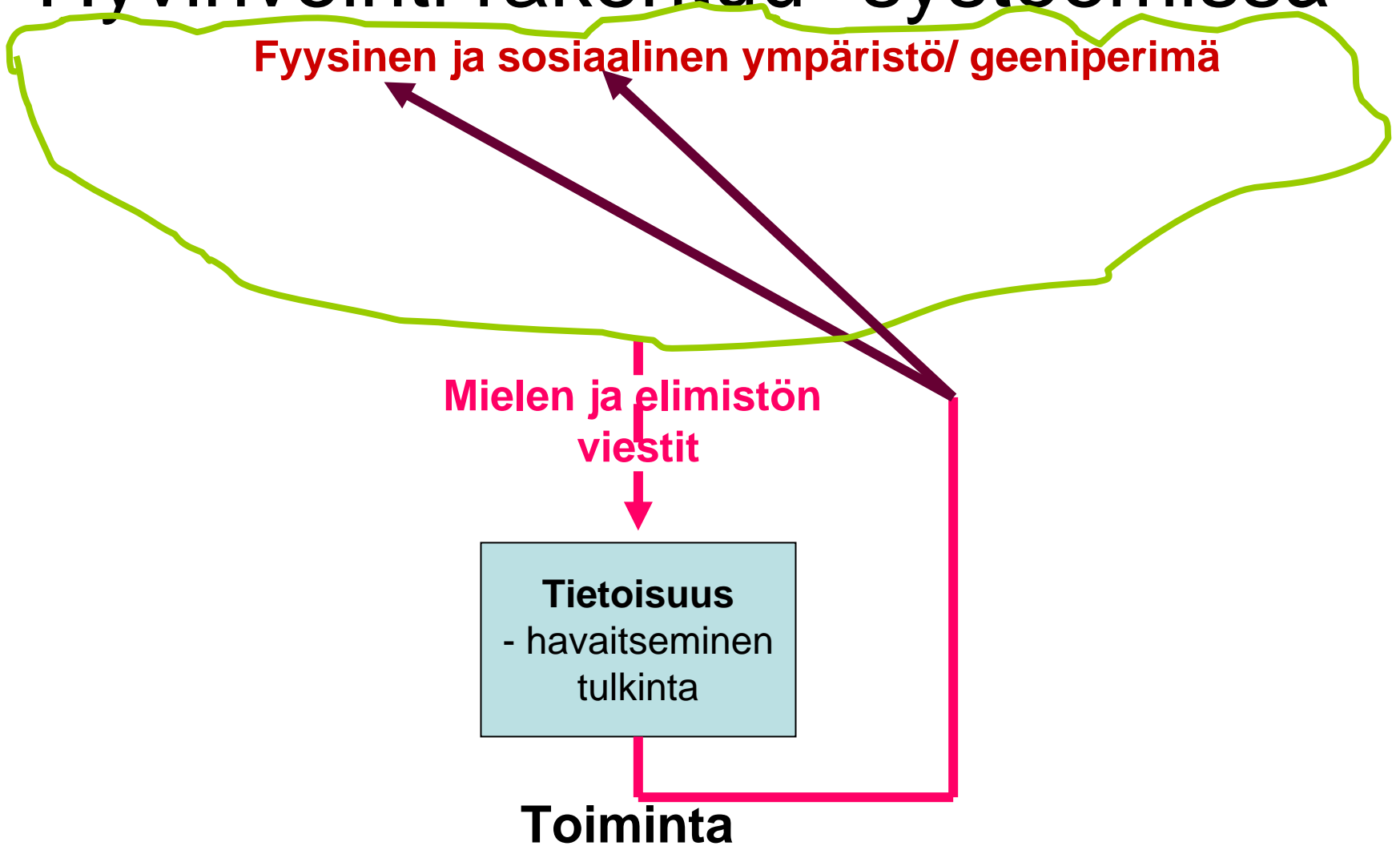
Tietoisuus
- havaitseminen
- tulkinta

Toiminta

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Hyvinvointi rakentuu "systemissä"

Fyysinen ja sosiaalinen ympäristö/ geeniperimä

Vuorovaikutus

Ravinto

Kuormitus

Lepo

Mielen ja elimistön viestit

Mielialan muuntelu:
Päihteet,
tupakointi,
piristeet,
lääkkeet

Tietoisuus
- havaitseminen
tulkinta

Toiminta

Hyvinvointioppiminen

- **Hyvinvointia opitaan samalla tavalla kuin lukemista ja laskemista**
 - myös pahoinvointia "opitaan"!
- **Oppiminen on yksilöllistä ja yhteisöllistä**
 - lapsi oppii, vanhemmat oppivat, perhe oppii yhdessä

Hyvinvointioppimisen keskeisiä teemoja

- **Puhuminen/vuorovaikutus**
- **Liikkuminen**
- **Arjen rytmit, lepo, ruokailu, yms.**
- **Elimistön ja mielen viestit ja niiden tulkinta**
- **Itsehoito**
- **Kriittiset vaiheet varhaislapsuudessa, jatkuu koko elämän**

Varhaiskasvatuksen päätehtävä on

- **tukea lapsiperheiden ja lasten hyvinvointioppimista!**
- **Siirryttäessä perusopetukseen hyvinvointioppimisen osuus vähenee**
 - mutta ei loppu kokonaan
- **Esi- ja alkuopetuksessa hyvinvointioppiminen edelleen keskeisiä haasteita**

Hyvinvointioppiminen

- antaa myönteisen perustan ja päämäärän
- selkeän teoriaperustan oppimisen ja opetuksen tutkimuksesta
- rakentaa tulevaisuutta
 - mutta ei uhkakuvilla
 - riskitekijät ja vaarat mukana, mutta eivät keskiössä

Palvelut ja kehitysympäristöt

Palvelut perustuvat **asiakkuuteen**

- useimmiten häiriö/ongelmalähtöisiä
- olennaista häiriö/ongelma-asiantuntijuus
- varhainen puuttuminen -> asiakkuus

Kehitysympäristöt

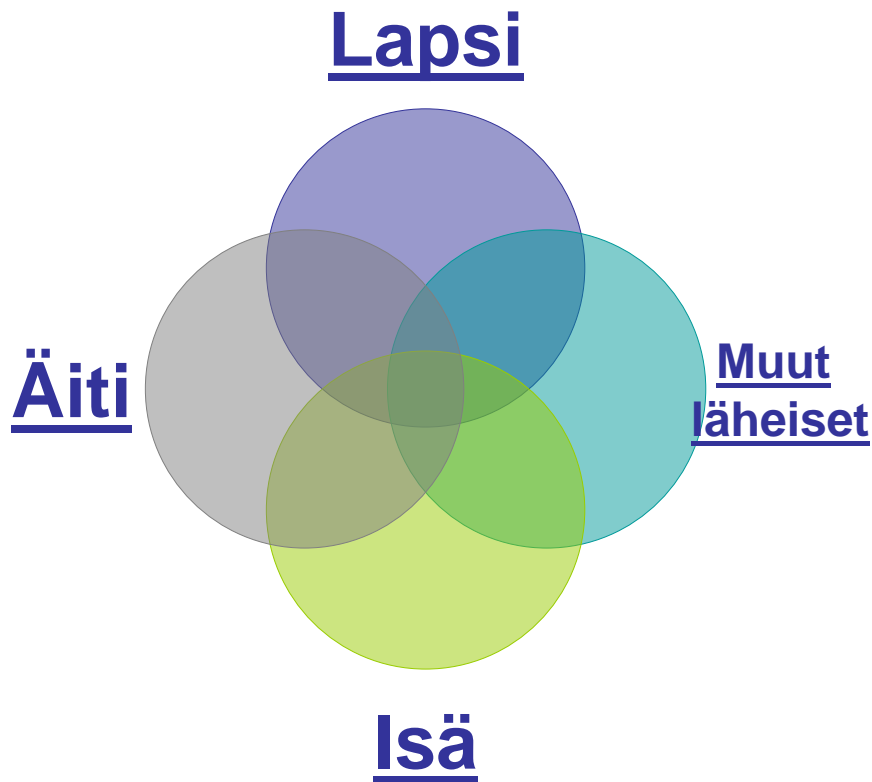
- rakentuvat **osallisuudesta**
- olennaista yhteisön tunteminen
- yhteisön vahvistaminen ilman asiakkuuksia

Lapsen kehitysympäristöt

Lapsi kuuluu kehitysympäristöön,
on sen jäsen

- **perhe**
- **varhaiskasvatus**
- **koulu**
- **harrastukset**
- media ja
- katu

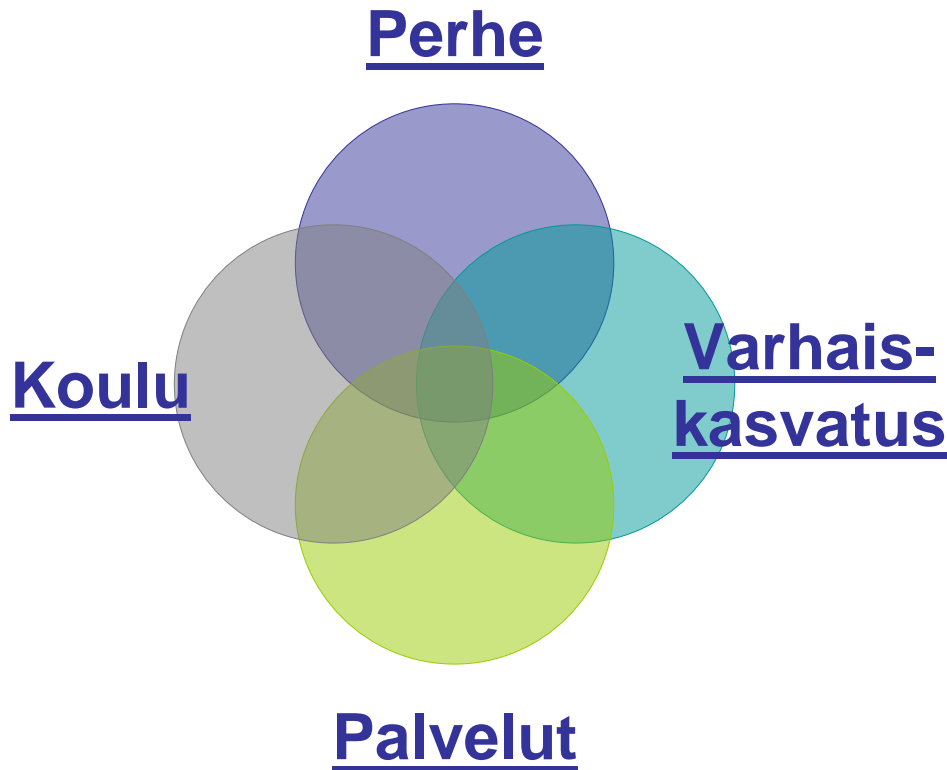
Perhe kehitysympäristönä

- isän hyvinvointi
- äidin hyvinvointi
- parisuhde
- vanhemmuus
- tukevat ja joskus korvaavat läheiset

Perhe on lapsen tärkein, mutta ei ainoa **kehitysympäristö**

Palvelut vahvistamaan kehitysympäristöjä

Palvelujen
ensisijainen
tehtävä tukea
kehitysympäristöjä

Tavoitteeksi
häiriöpalvelujen
kysynnän ->
**asiakkuuksien
vähentäminen**

Lasten hyvinvointi rakentuu aikuisten kautta

- **Lapsi on kehitysympäristöjensä "kuumemittari"**
 - Ilmaisee kehitysympäristöjen hyvin- ja pahoinvointia
- **Lapsia autetaan parhaiten kehitysympäristöjä tukemalla ja vahvistamalla**

**Lasten auttamiseksi
aikuisten tulee muuttua**

Mitä tämä tarkoittaa käytännössä?

- **Koulutuksen ja hyvinvointipalvelujen yhteinen haaste**
- **Lapsiperheen ja lapsen hyvinvointi-oppimisen tukeminen**
- **ensisijaisesti vahvistamalla kehitysympäristöjä ja**
- **vasta toissijaisesti kehittämällä asiakasmuotoisia palveluja**

Oppimisympäristöjen oma (erityinen) hyvinvointivastuu

- **Jokainen oppimisyhteisö sekä edistää että vahingoittaa jäsentensä hyvinvointia**
- **Olisi tunnettava oman koulun/oppilaitoksen "vastuuväestön" hyvinvointitila ja kehitys**
 - oppilaat/opiskelijat
 - perheet
 - henkilöstö
- **"Hyvinvointitilinpito" omassa hallinnollisessa yksikössä**

Mitä on "opiskeluhoolto"?

Oppilas/opiskelijahoolto

- kiinnittää huomion yksilöön
- yhteisö/ympäristö jäivät sivuun
- erottelee perusopetuksen/ muut

Opiskeluhoolto

– yhteinen käsite

- varhaiskasvatuksessa korkeakoulutukseen

– oppimisympäristön

- työsuojaus+työterveyshoolto

Lainsäädäntö vanhentunut

- **Jakaa kolmeen sektoriin**
 - koululait
 - lastensuojelulaki
 - kansanterveyslaki
- **Useita hallinnollisia yksiköitä**
 - Ammattiryhmittäinen johtamisrakenne

Opiskeluhuollon tukee oppimista ja opetusta

- rakentamalla oppimisympäristöjen hyvinvointia**
- tukemalla lasten ja lapsiperheiden hyvinvointioppimista,**
- ennakoimalla ja ehkäisemällä lasten hyvinvointioppimisvaikeuksia, sekä**
- tukemalla oppimisympäristössä hyvinvointiongelmien ajautuneita lapsia ja heidän perheitään**

Oppimisympäristön hyvinvoinnin rakentaminen

= "capacity building"

1. **Sitoutuminen hyvinvoinnin lisäämisen ja erojen poistamiseen**
 - opetussuunnitelma
 - opiskeluhuoltosuunnitelma
2. **Vastuuväestöjen hyvinvoinnin seuranta ja tarveanalyysi**
3. **Tarpeeseen perustuva toimineen-panorakenne ja osaaminen**
 - opiskeluhuoltoryhmä
 - opiskeluhuoltohenkilöstö
4. **Ohjelmat ja hyvät yhteiset käytännöt**
5. **Pysyvyys**
6. **Johtaminen, ongelmanratkaisukyky**

Opiskeluhuollon ydinsisältö

- **Kouluympäristö**
 - tilat, välineet, ergonomia, yms
- **Koulu yhteisö**
 - toimintakulttuuri, ilmapiiri, johtaminen, yms.
- **Koulu/opiskeluterveydenhuolto**
 - myös suun terveydenhoito
- **Psykososiaalinen erityisosaaminen**
 - psykologi, kuraattori
- **Opintososiaalinen tuki**
 - Kouluruokailu, kuljetukset, yms.

Moniammatillinen tiimi

Tarvearvioon perustuva henkilöstö

- **Henkilöstömitoitus kuvaa koulun saamaa työpanosta**
 - **tuntia/viikko/100 oppilasta**
 - jokaiselle ammattiryhmälle
 - kokonaistuntimäärä
 - **opiskeluhuollon kustannukset ilmaistaan**
 - euroa/oppilas
- **Kiinteä yhteistyö koulun henkilöstön työsuojelun ja työterveyshuollon kanssa**

Opiskeluhuoltosuunnitelma ja - kertomus

- **Opiskeluhuolto kokonaisuutena**
- **Kunnan kaikki koulut/oppilaitokset**
 - valmistellaan opetustoimen ja perusturvan yhteistyönä
 - hyväksytään molempien lautakunnassa
- **Koulussa/oppilaitoksessa oma**

Opiskeluhuoltoryhmä

- **Johtaa, arvioi ja kehittää opiskeluhuoltoa kokonaisuutena**
 - seuraa kouyhteisön/oppilaiden hyvinvointitilannetta
 - tarvearvioon perustuva esitys tavoitteista, voimavaroista ja rakenteesta ("opiskeluhuollon tilaus")
 - ohjelmat ja yhteiset hyvät käytännöt
 - seuranta ja tilastointi
- **Ei yksittäisen oppilaan asioita!**
 - **Vain ne, joilla "hoitosuhde" tai konsultointitehtävä**

Mistä tieto tarveanalyysiin?

- **Terveystarkastuksista lapsiperheiden määräaikaisiin hyvinvointiarviointeihin**
 - opiskeluhuollon yhteistyönä
 - samasta arvioinnista erityisopetuksen, psykososiaalisen tuen ja terveydenhoidon tarpeet
- **Tuloksista luokka- ja koulutason yhteenvedot**

Lopuksi?

- **Miksi kunnat eivät ole vahvistaneet opiskeluhuoltoa?**
- **Puuttuu taloudellista osaamista?**
- **Ei ymmärretä tuottavien investointien välttämättömyyttä**
- **"Kamreeritalous" tulee kalliiksi**
- **Opiskeluhuollon kehittäminen olisi nähtävä investointina tulevaisuuteen**
 - **tuotto näkyviin vuosien kuluessa häiriöpalvelujen kysynnän vähenemisenä**

Kiitos mielenkiinnosta!